

TOELICHTING

bij het besluit tot aanwijzing van
het beschermd dorpsgezicht **Ravenswoud**
gemeente Ooststellingwerf (Fryslân)
ex artikel 35 Monumentenwet 1988

datum in procedure: 28 januari 2006

datum aanwijzing: 5 december 2007

errata:

Foto: Ravenswoud

OOSTSTELLINGWERF, RAVENSWOUD

De staatssecretaris van Onderwijs, Cultuur en Wetenschap en de minister van Volkshuisvesting, Ruimtelijke Ordening en Milieubeheer zijn bevoegd om gezamenlijk beschermde stads- en dorpsgezichten aan te wijzen. Het rechtsgevolg van de aanwijzing is dat de gemeenteraad ter bescherming van een stads- of dorpsgezicht een bestemmingsplan, als bedoeld in de Wet op de Ruimtelijke Ordening, vast moet stellen. In die zin kan de aanwijzing tevens een stimulans betekenen voor een te voeren ruimtelijk kwaliteitsbeleid.

In totaal zijn er in Nederland meer dan 300 beschermde stads- en dorpsgezichten met een geschiedenis die teruggaat tot vóór het jaar 1850. In het kader van het Monumenten Inventarisatie Project is ook de stedenbouw uit de periode 1850-1940 landelijk geïnventariseerd. Het besluit tot aanwijzing van Ravenswoud te Ooststellingwerf als beschermd dorpsgezicht vloeit voort uit deze inventarisatie.

INLEIDING

Ravenswoud is een veenontginning in het Fries-Drentse hoogveengebied, ten noordoosten van de Friese plaats Appelscha, gemeente Ooststellingwerf. Het gebied grenst onmiddellijk aan het natuurmonument het Fochteloërveen, een restant van het oorspronkelijke woeste en ledige hoogveengebied. Het afgraven van het veen van Ravenswoud vond plaats in de tweede helft van de 19^e eeuw. Hierna werd het gebied geschikt gemaakt voor landbouw en bosbouw. Kenmerkend voor het gebied is het rationele verkavelingspatroon, dat is bepaald door een systeem van wijken en dwarswijken. Het gebied telt een tiental boerderijen, waarvan de meeste stammen uit de periode 1911-1914. De gelijknamige nederzetting Ravenswoud is overigens niet in het beschermde gebied opgenomen.

ONTSTAAN EN ONTWIKKELING

Het Fries-Drentse grensgebied bestond rond 1800 voornamelijk uit uitgestrekte hoogvenen. In de 19^e eeuw is men begonnen dit hoogveenpakket te exploiteren. Nadat het veen was gewonnen, werd het land rond de eeuwwisseling geschikt gemaakt voor landbouw. In deze tijd ontwikkelden zich in dit gebied enkele bijzondere ontginningskoloniën, zoals Frederiksoord, Wilhelminaoord en Veenhuizen. Ravenswoud is van alle veenontginningen in dit gebied de laatste geweest en dus de jongste.

In de uiterste zuidoosthoek van de provincie Fryslân stonden in het begin van de 19^e eeuw alleen langs de weg Fochtelo - (Hoog) Appelscha enkele boerderijen met opstrekken verkaveling. Aan de oostzijde van deze weg werden de gronden tot aan de oude Leydijk extensief gebruikt. Nog juist binnen de bescherming van de Leydijk lag de boerderij Hoogeveen. Ten oosten van de Leydijk was het land woest en ledig (*kaart 2*).

Vervening

Dit gebied onderging in de 19^e eeuw een ingrijpende wijziging door vervening en ontginning. Deze was in het zuidoosten van de provincie Fryslân in handen van de Opsterlandsche Veencompagnie. Ter afwatering en ontsluiting van het hoogveengebied legde de maatschappij een hoofdvaart aan, de Compagnonsvaart, die bij iedere volgende ontsluiting werd verlengd.

In 1828 waren de voorbereidingen voor de exploitatie van de Appelschaster hoogvenen gereed. De Compagnonsvaart was doorgetrokken tot in Nieuw-Appelscha. Vandaar werd het veen ontsloten door een stelsel van dertien wijken (Eerste Wijk t/m Dertiende Wijk) en enkele dwars- of kruiswijken. De oude, langgerekte verkavelingsstructuren tussen de bewoningsassen en de provinciegrens werden door dit wijkenpatroon diagonaal doorsneden (*kaart 3*).

De ontsluiting van het verveningsgebied vond plaats vanuit de Nieuwe of Achtervaart, die haaks op de Eerste Wijk en parallel aan de Compagnonsvaart liep. Deze Nieuwe of Achtervaart bestond al in 1849. Tegenover de uitgang van de Eerste Wijk werd in 1848 aan de Compagnonsvaart het Compagnons-huis gebouwd. Het pand, de Augustinusstate, kreeg in 1912 zijn huidige vorm.

De Eerste wijk werd in 1859 doorgetrokken in noordoostelijke richting, waarbij de verkaveling rond de buurt het Hoogeveen werd doorsneden. Haaks op de Elfde Wijk, die net als de Eerste Wijk in directe verbinding stond met de Compagnonsvaart, werd tegen het einde van de 19^e eeuw aan de noordkant van het gebied de Lyeklamavaart gegraven. Deze vaart vormt nu de noordgrens van het beschermd gezicht, maar de kaart maakt duidelijk dat ze was bedoeld als basis voor een volgende ontginningsfase, die tussen Ravenswoud en de provinciegrens (*kaart 4*). De Twaalfde en Dertiende Wijk werden hierna gedempt, waarna dwarskavels aan de Menneweg werden aangelegd.

Bebouwing

De eerste meer permanente bebouwing ontstond ten oosten van (Hoog) Appelscha aan de rand van het veen langs de Compagnonsvaart. Deze bebouwing werd na verloop van tijd aangeduid als Nieuw-Appelscha of Appelscha aan de Vaart. Later ontstond verderop in het veengebied een nieuwe nederzetting genaamd Appelscha-Derde Wijk, het huidige Ravenswoud.

Het dorp is vernoemd naar het Ravensmeer, een vennetje dat eertijds in het veengebied lag ter hoogte van de huidige Compagnonsbossen en de Negende Wijk (*kaart 3*). De oude buurtschap rond de boerderij Hoogeveen is na de ontginning verdwenen.

Ravenswoud is het jongste ontginningsdorp in het Friese hoogveengebied. In 1871 bouwde een veenbaas/winkelier uit Appelscha hier het eerste huis. De winkelhaakvormige nederzetting van voornamelijk veenarbeiders ontwikkelde zich langs de assen van de Derde Wijk en Eerste Kruiswijk. Na de Eerste Wereldoorlog bouwde de Woningstichting Ooststellingwerf een groot aantal woningen aan weerszijden van de Compagnonsweg. Sinds 1940 is het merendeel van de oude bebouwing van Ravenswoud geleidelijk afgebroken en vervangen. Slechts incidenteel is nog een voormalige 19^e-eeuwse landarbeiderswoning te herkennen of vroege sociale woningbouw van het krimpstype. Van zeer recente datum is het uitbreidingsplan in zuidoostelijke richting, zodat het dorp geleidelijk een kruisvormig patroon krijgt. Van het oorspronkelijke karakter van het veendorp Ravenswoud is weinig bewaard gebleven. Alleen de uitleg van het dorp past in het planmatige, rechthoekige verkavelingspatroon dat de omgeving kenmerkt (*kaart 1*).

Ontginning

Omstreeks 1880 bereikte de omvang van de vervening zijn hoogtepunt om daarna snel in betekenis af te nemen. Na de vervening werden de gronden geleidelijk ontgonnen. In het centrale deel van het gebied werd tussen 1883 en 1908 een groot aantal percelen beplant met productiebos (grove dennen, eiken en eikenhakhout). Deze zogenaamde Compagnonsbossen hebben een geheel eigen karakter, omdat ze worden doorsneden door tal van wijken en dwarswijken. Met name het noordoostelijke deel werd geschikt gemaakt voor het boerenbedrijf (akkerbouw en veeteelt, zie *kaart 5*).

De Nederlandsche Heidemaatschappij, die bij de ontginning was betrokken, maakte voor de N.V. der Gezamenlijke Compagnons der Opsterlandsche en Ooststellingwerfsche Veenen en Vaerten (opgericht in 1908 bij KB d.d. 7 oktober, no. 55) in 1911 het ontwerp voor Kloksveen, de eerste boerderij die na de ontginning werd gebouwd aan de zuidoostzijde van het gebied. De ontwerpen voor de overige boerderijen werden gemaakt door de Heeren-veense architect C.J. Wierda, eveneens in opdracht van de Compagnons (*afbeelding 6*).

In 1913 werden Meekhofveen en Menne Lieuwensveen gebouwd en in 1914 de zes boerderijen aan de Lycklamavaart.

De zes boerderijen werden gebouwd op vaste onderlinge afstanden aan de uiteinden van de Vijfde, Zesde, Zevende, Achtste, Negende en Tiende Wijk, en kregen respectievelijk de namen Oosterwolde, Makkinga, Kleine Leijen, Grootte Leijen, 't Streekje en Kerkeveen. De namen van de boerderijen zijn deels ontleend aan de oude benamingen van de veenkavels.

Het gebied tussen de Lycklamavaart en de grens met de provincie Drenthe is slechts gedeeltelijk ontgonnen. Langs de grens met Drenthe werden bospartijen aangeplant. Ter plaatse van de zandopduiking aan het uiteinde van de Eerste Wijk werd vermoedelijk in het begin van de jaren twintig het zogenaamde Plantsoen aangelegd met ten noorden van de Lycklamavaart een stervormig padenbehoop en ten zuiden daarvan een minder formele aanleg. Het Plantsoen heeft een ruimtelijke tegenhanger in het, eveneens sterrenbosachtige plantsoen aan de Boslaan te Appelscha (*kaart 1*). Mondelinge bronnen beweren dat er een verband bestaat tussen de aanleg van deze plantsoentjes en de besteding ten algemene nutte van de niet-uitgekeerde slikgelden. Die uitkering werd alleen gedaan wanneer de verveende gronden weer in cultuur waren gebracht. Er zou ook een relatie kunnen bestaan met de Reservakas voor de armen in Appelscha, die de inkomsten uit belastingheffing op de turfproductie in vastgoed kon omzetten en verkopen ten behoeve van de armlastigen.

Na de bouw in 1938 van boerderij Willigermaad aan het uiteinde van de Vierde Wijk zijn buiten de dorpskom geen objecten meer gebouwd, afgezien van enkele bijgebouwen. Buiten de landbouw waren geen nieuwe functies in het gebied voorzien.

HUIDIG RUIMTELIJK KARAKTER

Infrastructuur

In het patroon van de wijken, dwarswijken en haakse wegen met bermbeplanting is weinig veranderd. Wel werden na de vervening de Twaalfde en Derdiende Wijk gedempt en dwarskavels gerealiseerd voor de landbouwbedrijven aan de Menneweg.

De planmatige aanleg, met name de rechthoekigheid, de volledigheid en systematiek van het wijkenpatroon zijn nog goed bewaard gebleven.

In de wijken doet zich op sommige plekken verlanding voor en langs de oevers heeft zich houtopslag ontwikkeld, waardoor met name de dwars- of kruiswijken vanaf de weg minder opvallen. In het bos maken overhangende bomen de visuele samenhang tussen de wijken soms minder zichtbaar. Op de grens van het bos- en open gebied zijn vermoedelijk kort na de ontginning dammen in de wijken gelegd ter ontsluiting van de landbouwpercelen. Deze dammen zijn gedeeltelijk begroeid geraakt, waardoor de visuele samenhang tussen de wijken in het landbouwgebied en die in het bosgebied enigszins verloren is gegaan.

De weg langs de Derde Wijk (Meesster Lokstraat) werd later richting Plantsoen doorgetrokken naar de weg langs de Lycklamavaart. De weg langs de Elfde Wijk kwam te vervallen, maar de bermbeplanting van eikenbomen bleef bestaan. De weg werd in oostelijke richting verplaatst (nu Menneweg). De vierde ontsluiting van het 'blok' wordt gevormd door de Compagnonsweg. De bermbeplanting langs de randontsluitingswegen betreft vermoedelijk jongere aanplant, die echter het karakter van de systematische verkaveling van het gebied versterkt. Hetzelfde geldt voor een opvallende rij populieren aan de oostzijde van de Menneweg.

Bebouwing

In het beschermd gezicht Ravenswoud liggen geen objecten die zijn geregistreerd als rijksmonument. In het beschermd gezicht zijn de boerderijen langs de randontsluitingswegen echter van groot belang, zowel vanwege hun functionele verbondenheid (agrarische bestemming vanuit ontginning) als hun stedenbouwkundige betekenis: ze staan op vaste afstanden van elkaar aan de kop van de kavels en geven daarmee het 'ritme' van de verkaveling aan.

De meeste boerderijen zijn in detail gewijzigd, maar de hoofdvorm is nog gaaf. Uitzondering vormen de boerderij Grootte Leijen (afgebroken) en Menne Lieuwensveen (herbouwd na de Tweede Wereldoorlog). De boerderijen zijn qua type verwant aan de 'stjelp', met een schilddak met wolfseind, oorspronkelijk belegd met rode Hollandse pannen. In het dak zijn soms de naam en datering van de boerderij ingelegd. Het woonhuisgedeelte is over de gehele breedte van de boerderij en telt twee bouwlagen.

Kenmerkend is de met pannen bedekte driezijdige erker aan de voorzijde. Van enkele boerderijen is de achtergevel karakteristiek voor het weidebedrijf; van andere is deze typerend voor het akkerbouwbedrijf. De indeling van het schuurgedeelte is het best te vergelijken met die voor het weidebedrijf (voor twaalf koeien, vier paarden en varkens). De tas kon worden gebruikt als hooien/of roggeberging. Woonhuis en schuur zijn van elkaar gescheiden door een brandmuur en gang over de gehele breedte van het pand (*afbeelding 6*).

In het gebied bevindt zich de volgende bebouwing:

- a. drie boerderijen aan de Menneweg; Menne Lieuwensveen en Meekhofsveen (beide in 1912/1913 gebouwd naar ontwerp van C.J. Wierda) en Kloksveen (in 1911 gebouwd, ontwerp van de Ned. Heidemij, 1911). Meekhofsveen is kort na de bouw afgebrand en herbouwd. Menne Lieuwensveen is herbouwd, vermoedelijk na WO II;
- b. zes boerderijen aan de Lycklamavaart aan de uiteinden van de Vierde, Vijfde, Zesde, Zevende, Negende en Tiende Wijk: Willigermaad (1938), Oosterwolde, Makkinga, Kleine Leijen, 't Streekje en Kerkeveen (alle in 1914 gebouwd naar ontwerp van C.J. Wierda, 1914). Een zevende boerderij, de Grootte Leijen, aan het uiteinde van de Achtste Wijk, is afgebroken. Achter een van deze boerderijen is recentelijk een vrij grote bedrijfsruimte gebouwd;
- c. in het bosgebied aan de Compagnonsweg ligt een voormalige boswachterswoning met jachthut (De Noordkaap);
- d. verder staan er binnen het gebied enkele vrijstaande woningen aan de Meester Lokstraat 51, 53, 55 en 56, die in feite nog deel uitmaken van de kern Ravenswoud.

Een vreemd element in het gebied is verder een perceel dat in gebruik is bij de NAM, voor aardgaswinning. Het ligt achter de boerderij Menne Lieuwensveen (toegang Menneweg).

Grondgebruik

Samenhangend met het patroon van wijken en lanen is de blokvormige opbouw van de bos- en landbouwkavels. Deze is goed bewaard gebleven. Kenmerkend voor het gebied is het contrast tussen het open landbouwgebied en de gesloten bospercelen. Dit contrast, typerend voor dit jonge ontginningsgebied, dreigt door spontane houtopslag visueel minder te worden.

De Compagnonsbossen zijn altijd in gebruik geweest als productiebos (denen, sparren- en loofhout), maar recentelijk aangekocht door Natuurmonumenten, die met het oog op het nabije Fochteloërveen meer natuurontwikkeling wil realiseren in het gebied. Typerend voor de productiebossen zijn de oude laanbeplantingen van eiken langs de oorspronkelijke paden die de blokkverkaveling begeleiden. Deze eikenaanplant is in sommige gevallen nog te herkennen en refereert aan de verkavelingsgeschiedenis. Ook de oude padenstructuur langs de wijken draagt hieraan bij. In het noordwestelijke deel van het gebied liggen verder nog enkele oudere natuurgebiedjes, zoals enkele openheideterreintjes, een stukje natuurbos grenzend aan het Plantsoen en een vennetje. Dit gebied is toegankelijk gemaakt voor bezoekers, onder meer met een parkeerplaats en een bewegwijzerde wandelroute met informatiepanelen. Deze leiden de bezoeker onder andere naar een nieuwe uitkijktoren (sinds 2000) aan de rand van het Fochteloërveen, net buiten het beschermd gezicht.

Relaties met het omringende gebied

Het Plantsoen, rond 1920 ten noorden van de Lycklamavaart ingericht, ligt als restgebied buiten de eigenlijke ontginning. De sterrenbosachtige aanleg is in rudimentaire vorm nog wel aanwezig, maar nauwelijks meer herkenbaar. Aan de rand van het Plantsoen staat de genoemde uitkijktoren. Van de nederzetting Ravenswoud is de oorspronkelijke bebouwing na 1940 vrijwel geheel verdwenen en/of vervangen. Deze is daarom niet in het beschermd gezicht opgenomen.

De kenmerkende wijkenstructuur zet zich ook buiten het beschermd gezicht voort, zij het zonder dwarswijken. Aan de rand van het Fochteloërveen - een restant van het 'woeste en ledige' Fries-Drentse hoogveengebied - zijn in rudimentaire vorm nog aanzetten van ontsluitingswijken herkenbaar. Verder zijn buiten het kerngebied nog cultuurhistorische elementen aanwezig, die een relatie hebben met de ontginningsgeschiedenis van Ravenswoud, zoals het pand Augustinusstate, de zetel van de voormalige veencompagnie.

Van groot belang is de onmiddellijke aansluiting van Ravenswoud aan het levend hoogveengebied het Fochteloërveen. De veenontginning én zijn oetvorm - het levend hoogveen - kunnen hier naast elkaar worden ervaren. Dit gegeven is tevens bepalend voor de toekomst van Ravenswoud, dat inmiddels gedeeltelijk is aangekocht door Natuurmonumenten. Deze instelling wil Ravenswoud een bufferfunctie laten vervullen voor het natuurmonument Fochteloërveen. Natuurmonumenten en de Rijksdienst voor de Monumentenzorg hebben inmiddels een gezamenlijke visie opgesteld, waarin zowel de natuurlijke als de cultuurhistorische waarden van dit gebied tot hun recht zouden komen (Natuurmonumenten 1999).

NADERE TYPERING VAN TE BESCHERMEN WAARDEN

Intrinsieke stedenbouwkundige kwaliteit

De waarde van het gebied is vooral gelegen in de gaaf bewaard gebleven rationale verkaveling van het gebied, karakteristiek voor een jonge hoogveenuitexploitatie. Dit verkavelingspatroon, gebaseerd op een rationeel patroon van wijken en dwarswijken, vormde het uitgangspunt voor de daarop volgende ontginning en inrichting ten behoeve van de bos- en landbouw. Binnen dit patroon dragen ook de karakteristieke, regelmatige bebouwing langs de rand van het gebied en de herkenbaarheid van de historische boerderijenreeks bij aan de ruimtelijke kwaliteit.

Historische betekenis

Het gebied is van bijzondere historische betekenis, omdat in Ravenswoud en omgeving de ontwikkelingsgeschiedenis van woest hoogveen tot veenafgraving en ontginning nog zeer goed afleesbaar is.

Stedenbouwkundige betekenis in ruimere omgeving

Het gebied sluit aan op de omringende hoogveeontginningsgebieden van Fryslân en Drenthe. In combinatie met het aangrenzende, niet ontgonnen natuurmonument het Fochteloërveen geven deze gebieden een unieke indruk van de toestand van de hoogveengebieden van voor en tijdens de vervening.

Gaafheid

De in de tijd van de vervening en daarop volgende ontginning ontstane structuren (wijken, wegen, lanen, verkaveling) zijn goed bewaard gebleven.

Zeldzaamheid

De voor een hoogveenontginning relatief geringe ouderdom, gecombineerd met de redelijke tot grote mate van gaafheid, maakt het gebied - minstens op provinciaal niveau - tot een zeldzaam geheel.

BEGRENZING

Ten opzichte van het rapport van het Monumenten Inventarisatie Project betreffende gebieden met bijzondere waarden (1993) is het gebied Ravenswoud e.o. nader gepreciseerd en beperkt tot het meest kenmerkende deel van het ontginningsgebied.

De grens van het beschermd gezicht Ravenswoud wordt nu aan de noordzijde gevormd door het water en de weg Lycklamavaart, aan de oostzijde door de Menneweg, aan de zuidzijde door de Eerste Kruiswijk, de Vierde Wijk en de Derde Kruiswijk, en aan de westzijde loopt de grens langs de Eerste Wijk en in het verlengde daarvan tussen de Eerste Wijk en Eerste Opwijk.

Buiten het beschermd gebied vallen onder meer de 'restgebiedjes' ten noorden van de Lycklamavaart, waaronder het Sterrenbos in het Plantsoen, het gebied ten zuiden van de Eerste Kruiswijk, alsmede het dorp Ravenswoud. Het beschermd gezicht is weergegeven op de bijgevoegde begrenzingskaart, MSP/08/01.

WAARDERING

Het beschermd dorpsgezicht Ravenswoud is van grote waarde vanwege het gaaf bewaard gebleven rationele patroon van ontginningsboerderijen, wijken, dwarswijken, ontsluitingswegen en verkaveling, karakteristiek voor een jonge hoogveenontginning in samenhang met de kenmerkende typologie van de boerderijen. De ontwikkelingsgeschiedenis van het gebied, van woest en ledig hoogveen, gevolgd door exploitatie en ontginning, tot een agrarisch gebied met zowel bos- als landbouw is nog goed afleesbaar.

Het gebied is kenmerkend voor de 19^e-eeuwse ontginningsactiviteiten op het Fries-Drentse hoogveenplateau en geeft samen met het aangrenzende nog levende hoogveengebied - het natuurmonument Fochteloërveen - een goede indruk van de toestand van de hoogveengebieden vóór en tijdens de vervening.

RECHTSGEVOLG VAN DE AANWIJZING

Ter effectivering van de aanwijzing van een beschermd stads- of dorpsgezicht moet ingevolge artikel 36 van de Monumentenwet 1988 een bestemmingsplan worden opgesteld. De toelichting op de aanwijzing kan daarbij voor wat het beschermingsbelang betreft als uitgangspunt dienen. Doel van de aanwijzing is de karakteristieke, met de historische ontwikkeling samenhangende structuur en ruimtelijke kwaliteit van het gebied te onderkennen als zwaarwegend belang bij de toekomstige ontwikkelingen binnen het gebied. De aanwijzing beoogt op die wijze een basis te bieden voor een ruimtelijke ontwikkeling die inspreekt op de aanwezige kwaliteiten, daarvan gebruikmaakt en daarop voortbouwt.

In het aanwijzingsbesluit is bepaald in welke mate de vigerende bestemmingsplannen aan het beschermingsvereiste voldoen.

BRONNEN

- G.J.M. Derks, M.F. Fermo en F.R. van Weezel Errens, *Architectuur en Stedebouw in Friesland*. MIP-rapport, Zwolle 1994.
- Natuurmonumenten, *Ravenswoud, beboud van cultuur en natuur*. BNL-rapportnr. 99-18. Natuurmonumenten/Rijksdienst voor de Monumentenzorg 1999.
- *Nota Bevedere: deel II Gebieden, hoofdstuk 6-12, Ravenswoud-Veenhuizen*, Den Haag 1999.

Kaarten

1. Topografische kaart van Ravenswoud, huidige situatie. In: *Grote Provincie Atlas van Friesland 1: 25.000*, Friesland/Groningen 2000.
2. Grietenij Stellingwerf Oost-einde, 1718, fragment. In: B. Schotanus à Sterringa, *Uitbeelding der Heerlijkheit Friesland, 1718* (facsimile herdruk 1970).
3. Stellingwerf-Oosteinde, 1849, fragment. In: *Nieuwe atlas van de provincie Friesland*, Leeuwarden 1849-1859.
4. Ravenswoud, 1896. In: *Historische Atlas Friesland; Chromotopografische Kaart des Rijks 1:25.000*, Den Ijp 1990.
5. Topografische kaart van Ravenswoud voor de NV Gezamenlijke Compagnons der Opsterlandsche en Ooststellingwerfsche Veenen en Vaerten, 1914. Ryksargyf Fryslan, huissarchief Lycklamahuis; toeg. 329, inv.nr. 180.
6. Ontwerp van drie boerderijen aan de Lycklamavaart te Appelscha door C.J. Wierda, 1914. In: G.J.M. Derks e.a., *Architectuur en stedebouw in Friesland 1850-1940*, Zwolle/Zeist 1994.

COLOFON

Uitgave: Rijksdienst voor Archeologie, Cultuurlandschap en Monumenten, Zeist 2007

Onderzoek en tekst:

- Provincie Fryslân, drs. S. de Bruijn
- drs. K. Volkers

Begrenzingskaart: RDMZ, drs. B.A.R.T. Broex
Foto omslag: RDMZ, ir. J.O.D. Kloosterman
Redactie: RDMZ, drs. E.B. Manuel

PRODUCTIE

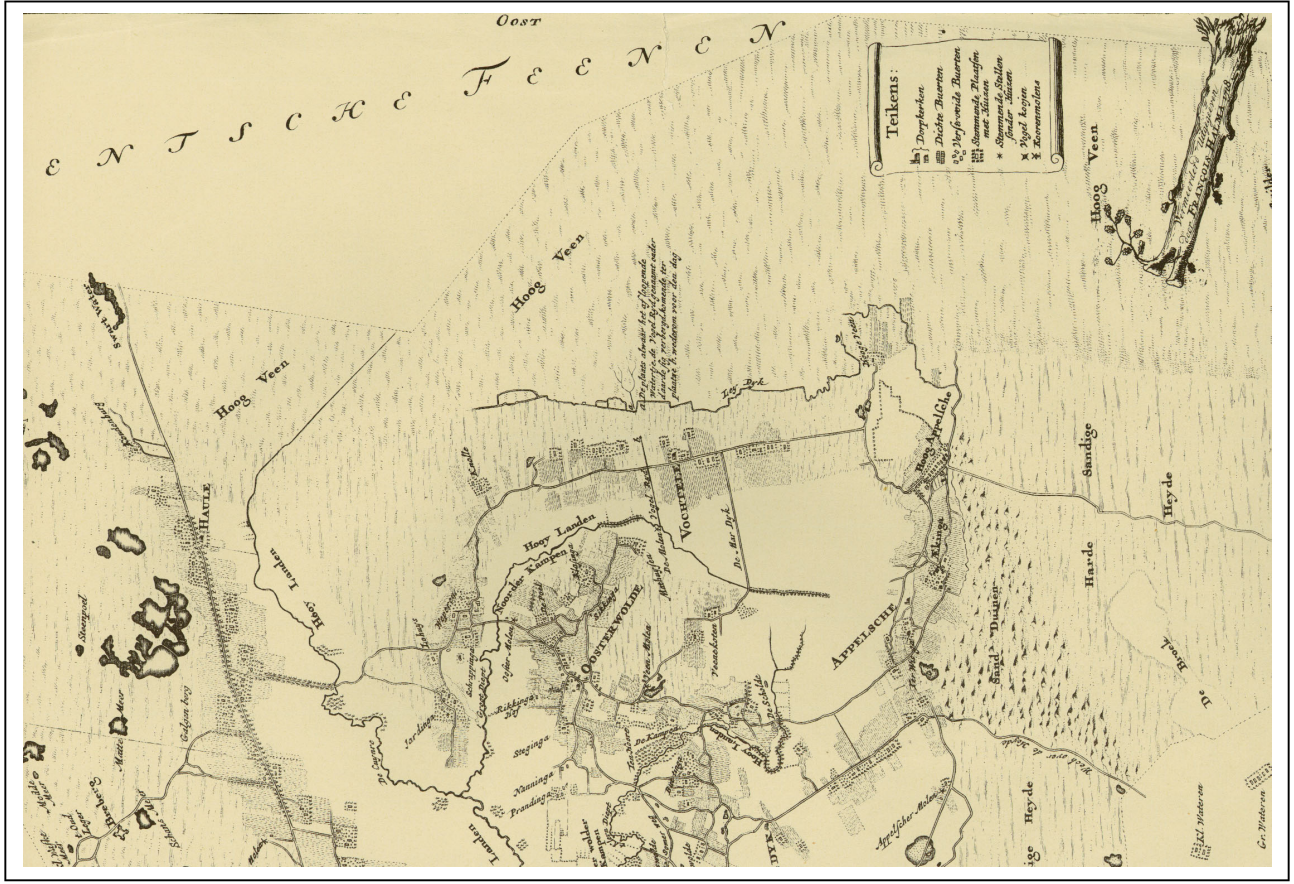
RACM/Drukkerij Kerckebosch bv, Zeist

BIJLAGEN

1. Topografische kaart van Ravenswoud, huidige situatie.
2. Grietenij Stellingwerf Oost-eynde, 1718, fragment.
3. Stellingwerf-Oosteinde, 1849, fragment.
4. Ravenswoud, 1896.
5. Topografische kaart van Ravenswoud voor de NV Gezamenlijke Compagnons der Opsterlandsche en Ooststellingwerfische Veenen en Vaerten, 1914.
6. Ontwerp van drie boerderijen aan de Lycklamavaart te Appelscha door C.J. Wierda, 1914.

Kaart 1 Topografische kaart van Ravenswoud, huidige situatie

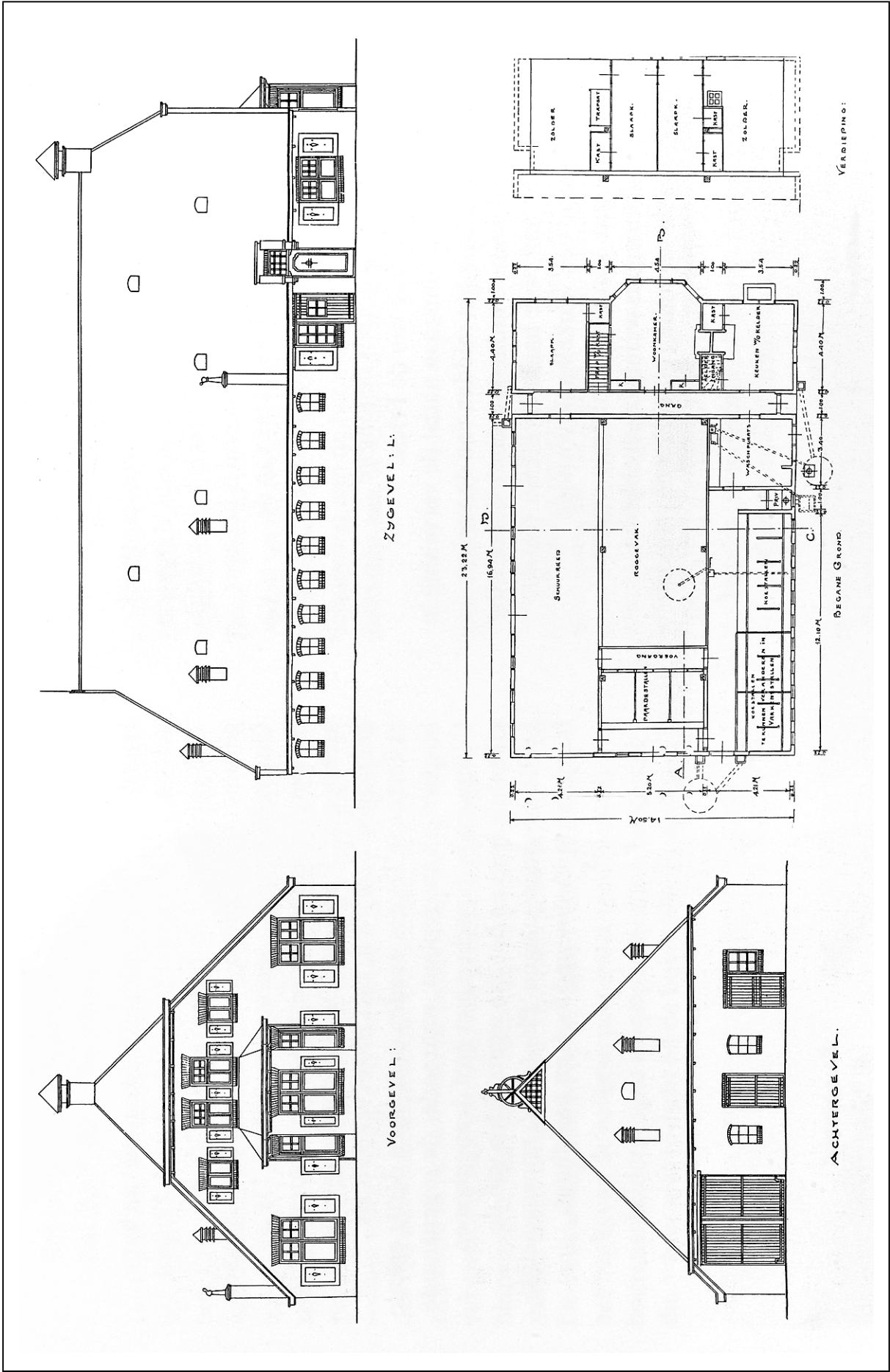
Kaart 2 Grietenij Stellingwerf Oost-eynde, 1718, fragment

Kaart 3 Stellingwerf-Oostende, 1849, fragment

Kaart 4 Ravenswoud, 1896

Abbeelding 6 Ontwerp van drie boerderijen aan de Lycklamanvaart te Appelscha, door C.J. Wierda,